

El filòsof anarquista exterminat a Mauthausen

Autor: Xavier Montanyà

Data de publicació: 29-12-2023

Rescaten de l'oblit la figura del llibertari català, mestre racionalista, escriptor i filòsof Josep Torres Tribó (1899-1941).

L'editorial Cal·lígraf recupera Elogi de la mentida, l'única i singular obra filosòfica de l'ignorat Josep Torres Tribó, amb estudis introductoris de Max Pérez, filòsof investigador de la càtedra Ferrater i Mora, Alba Padrós i Edwin Evangelista. Reivindicar la seva figura com a intel·lectual llibertari i víctima del feixisme és de justícia i, alhora, una aportació interessant per a aprofundir en el moviment llibertari i en l'efervescent i divers panorama ideològic, pedagògic i cultural de la Catalunya dels anys vint i trenta.

L'any 1928, l'Editorial Mediterrània publicava el primer i l'últim llibre de Josep Torres Tribó, Elogi de la mentida, un assaig filosòfic d'una gran força lírica que defensa la substitució de la filosofia tradicional per una nova lírica del pensament. L'obra no va tenir gaire bona acollida entre els crítics de l'establishment català, que el titllaren de sofista, dogmàtic, pedant, espiritualment retardat i malabarista intel·lectual. La seva defensa de l'emoció per sobre del pensament no els va agradar, potser perquè se sentien provocats i escandalitzats per les crítiques dures que Torres Tribó dedicà a Sòcrates, Xènius, Unamuno, i a molts dels tòpics ideològics i culturals de l'època.

És un assaig apassionat i insòlit, provocador i sorprenent –en parlaré més endavant– nascut de la ploma i el cervell d'un home que sempre va estar en sintonia amb les posicions ideològiques més radicals i d'avantguarda de la seva època. Així va viure i escriure, fins que l'exili i el nazisme van posar un punt final cruel a la seva vida. El mestre racionalista, activista llibertari i filòsof que cercava “un nou camí de claror i bellesa” que transformés del tot la vida i la filosofia, va morir a la cambra de gas del camp d'extermini de Mauthausen-Gusen, el 22 de setembre de 1941.

S'havia jugat la vida en dues guerres. Tenia quaranta-un anys, una companya, Guadalupe Cuadrado, i tres fills: Hortènsia, Orphania i Josep. Dos d'ells van seguir el camí del pare. Una volta alliberats dels camps de concentració, i després de passar uns anys a Barcelona amb una tia, Hortènsia tornà a Tolosa de Llenguadoc, on treballà per la Creu

Roja i fou membre de la Solidaritat Internacional Antifeixista. Josep va entrar a la CNT i al maquis, i va formar part d'uns quants atracaments famosos a bancs de Barcelona.

Segons que han investigat Max Pérez, Alba Padrós i Edwin Evangelista, quan van travessar la frontera després de la derrota del 1939, els gendarmes francesos van separar la família Torres entre els camps d'Argelers i Bram. Torres sortí d'Argelers per anar a treballar als Alps en una Companyia de Treballadors Estrangers (CTE). Eren companyies de treball obligatori, militaritzades, per substituir la mà d'obra francesa que havia anat al front de guerra. Al CTE s'hi va passar un any, fins que els nazis van detenir la seva companyia a Amiens. Primer, el van empresonar a l'Stalog XIII-A de Hohenfels (Baden-Württemberg, Alemanya), després a l'Stalog VII-A de Moosburg, a la mateixa zona.

Finalment, el 5 d'agost de 1940 el van obligar a pujar en un tren cap al camp de concentració de Mauthausen-Gusen. Al comboi, hi anaven 393 viatgers, dels quals van morir 252 abans d'arribar a la destinació l'endemà. Torres Tribó s'hi va passar un any i tretze dies, a Mauthausen i Gusen. Va morir a la cambra de gas del castell d'Hartheim, on anaven a parlar els presoners exhausts, que ja no servien de mà d'obra esclava.

Fotografia de Torres Tribó enviada a la seva família el 29 de novembre de 1939 de Gattièras (Alps Marítims) estant, on era reclutat forçosament a la CTE (fotografia: fons familiar).

Qui era Josep Torres Tribó?

Per entendre l'obra i el pensament d'aquest intel·lectual llibertari molt desconegut és imprescindible de seguir el rastre fugaç, però gens intranscendent, que va deixar més visible o menys durant la seva curta vida. La feina de recerca històrica que han fet els autors del llibre és força exhaustiva, malgrat les dificultats. És una peça introductòria molt necessària per a conèixer i rescatar la seva figura. Com que va ser marginat per la intel·lectualitat catalana hegemònica de l'època, per anarquista, ateu, racionalista i filòsof crític, hi havia moltes llacunes en el seu recorregut vital que, ara com ara, s'ha pogut reconstruir fins avui.

Josep Torres Tribó va néixer el 3 d'octubre de 1899 a Mollerussa (Pla d'Urgell) en una família de pagès. Va estudiar magisteri a l'Escola Normal de Lleida, on es va titular a disset anys. Tot indica que va fer de mestre al seu poble, on ja s'encarregava del parvulari. Ací va tenir el seu primer entrebanc amb la justícia. Sembla que va ser desterrat per anticlerical i lliurepensador per haver-se negat a dur els nens a confessar. L'Església Catòlica va pressionar fins que el van desterrar.

Seguint el rastre dels articles que publicava, sembla que Torres es va refugiar una temporada a Madrid, on podria haver treballat d'apuntador a la companyia de teatre de l'actriu Catalina Bárcena. També feu crítica d'art i començà a escriure obres de teatre i articles en castellà. Però, sens dubte, les seves conviccions llibertàries i el deure de culturitzar el poble aviat van tornar a guiar el seu destí.

Al diari El Ideal (òrgan de les Joventuts Republicanes Revolucionàries de Tortosa), l'any 1918 escrivia: "Mentre al poble no li agradi més llegir els llibres dels grans pensadors que aplaudir una ridícula passada a la plaça de braus, mentre Espanya no prefereixi l'educació a la religió, Espanya serà feble, sense voluntat i sense consciència. I sense aquestes, un poble és mort. I és necessari viure."

Passat un temps, de tornada a Lleida, va topar per segona vegada amb la justícia. Per les dades de què disposem fins avui, sembla que va ser condemnat en consell de guerra pel seu fervent antimilitarisme. No se sap si va complir totalment o parcialment la condemna de dos anys que suposadament li van aplicar.

Torres Tribó (esquerra) a l'exili, juntament amb quatre companys de la CTE (fotografia: fons familiar).

L'esquerra extrema de l'extremisme anarquista

A Saragossa va entrar en contacte amb l'escriptor i periodista anarquista Felipe Alaiz (1887-1957), que esdevindria un dels seus amics i mentors. Joan Garcia Oliver escriví a El eco de los pasos: "Torres Tribó és un producte de la bona època de Felipe Alaiz, quan es va dedicar a Saragossa a ensenyar literatura revolucionària a estudiants com Torres Tribó, de los Ríos, i uns altres que iniciaven el camí de la protesta. Va ser la gran època creadora d'Alaiz."

Quan Ascaso va caure mort el 20 de juliol de 1936 a la Rambla de Barcelona, Felipe Alaiz va escriure un elogi en què

explicava que amb Ascaso i Torres Tribó havien editat una revista (Voluntad) que havia escandalitzat Saragossa. “Érem l'esquerra extrema de l'extremisme anarquista d'extrema esquerra”, escrivia. “Ascaso volia socialitzar la premsa. Torres Tribó volia socialitzar la cultura.” Poc després, Alaiz i Torres Tribó es van traslladar a Tarragona, on col·laboraren a la revista Fructidor, d'Hermós Plaja. Allà conegueren uns altres anarquistes italians i algun del futur grup Los Solidarios.

L'any 1921, Torres Tribó i més companys van ser detinguts i van passar una temporada a la presó de Saragossa. Allà, va conèixer Francisco Ascaso i Joan García Oliver, que a El eco de los pasos, deixa constància de la trobada a la garjola. “Era molt jove, escrivia magnífiques poesies i admirables articles.” Anys a venir, Torres Tribó va escriure que tots dos van ser bons amics i companys.

L'experiència de viure mancat de llibertat seria definitiva per al jove escriptor, com bé deixaria escrit, anys després, a Elogi de la mentida. Critica el tòpic que l'home no comprèn la llibertat fins que no és a la presó, que qualifica de “sentimentalisme d'aspirants al martiri o crueltat de pessimistes”. Per contra, diu que l'home mentre resta a la presó, no veu ni comprèn res.

Quan va sortir en llibertat, va continuar col·laborant en els projectes editorials d'Alaiz, fins que trobà feina de mestre a l'escola del Sindicat Fabril i Tèxtil la Constància, del barri del Clot de Barcelona. Que després fou Escola Natura i la Farigola, en la línia de l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia, afusellat el 1909, acusat de ser un dels instigadors de la Setmana Tràgica. A l'Escola Natura, el jove mestre racionalista va conèixer el pedagog anarquista Joan Puig Elies, futur president del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU).

La seva relació amb activistes d'acció, com ara Francisco Ascaso i Joan García Oliver, tot i que ell es declarava profundament pacifista, i la seva implicació en publicacions i escoles llibertàries, van anar forjant en Torres Tribó una filosofia radical, poètica i provocativa, que cristal·litzà l'any 1928 en Elogi de la mentida.

Més tard, va ser escriptor i va fer conferències a l'Ateneu Enciclopèdic Popular. També va ser manobre i patró d'una fàbrica pròpia al Guinardó de Barcelona, on amb la seva companya fundaren una escola racionalista per a infants. Durant la guerra del 1936-1939 va ser mestre municipal al Masroig i cenetista a Valls, on va participar activament i teòricament en les col·lectivititzacions.

Torres Tribó (dreta) a l'exili, amb un company de la CTE, 1939 (fotografia: fons familiar).

Elogi de la mentida, assaig filosòfic

Val a dir, en primer lloc, que aquest és el primer i únic llibre de Torres Tribó en català. Per escriure una cosa transcendent i poètica, va preferir expressar-se en la seva llengua. Segons la seva família, la va triar perquè la considerava una llengua amb gran potència literària.

La primera pregunta que es fa el lector és per què un filòsof elogia la mentida per damunt de la veritat. No és la recerca de la veritat l'objectiu de la ciència? Podria semblar contradictori, sí, però es refereix a la mentida extramoral, independent del bé i del mal, una creació, a l'estil de Friedrich Nietzsche. Per ell, la mentida és l'art, la imaginació. No la falsedat. I ho raona esplèndidament.

Elogia la creació i l'art per sobre de tot. Per ell, és la base de la nostra vida, independentment de la veritat i de la realitat. Per això mateix, segurament, l'assaig té un llenguatge líric ple de metàfores, aforismes, idees poètiques. És un homenatge a la bellesa, un cant a la filosofia com una bella art, com una estètica. Mentre que molts es demanen per la veritat i el sentit de la vida, ell opta per crear-la, inventar-la. Perquè, què passa si trobes el sentit de la vida i no t'agrada?

Per ell, Sòcrates va ser vençut pel fracàs de l'intel·lectualisme, del cervellisme, del racionalisme. Escriu que els seus deixebles avui serien els nostres intel·lectuals, com ara Xènius i Unamuno. Torres Tribó creu que el camí verista i realista porta fatalment a la follia.

Segons l'anàlisi que Max Pérez fa de la seva obra, parteix de Nietzsche, tot i que li sembla massa pessimista. Torres Tribó vol celebrar la vida. També d'Oscar Wilde i de la seva obra La decadència de la mentida (1891). No està d'acord amb el Noucentisme imperant al país en aquella època. Les seves inclinacions són més a prop dels moviments

d'avantguarda artística i ideològica. De la provocació per mitjà de la poesia i la bellesa per reinventar la vida, fer-la passió i sentiment, no un calvari racional o religiós.

L'assaig, que es llegeix com bella prosa poètica, abasta un ampli panorama d'idees i imatges, amb què pots estar més d'acord o menys, però ell, amb la seva inspiració i passió, teixeix un món més enllà de la veritat i la realitat amb talent i lirisme. Al llibre, el filòsof s'expressa sobre la ciència, l'art, la fe, l'ètica, el cinema, el seny català, l'amor, el sexe, la fotografia, la tecnologia, etc. "Que treballin les màquines!", arriba a dir. Torres combrega, a la seva manera, de la seva talaia estant, amb les idees més modernes del seu temps.

Amb llibertat total de pensament i d'acció, Torres Tribó també fa les seves crítiques, encara que pugui semblar paradoxal venint d'un anarquista, a l'espiritisme, el naturisme, el feminisme i la política. Cada dia li sobren més els dictadors i els demòcrates. Prefereix una dona lliure més que una dona feminista. La dona lliure és per ell la que renuncia a tota mena de sobirania sense acceptar-ne cap més. Segons que escriu, "la democràcia ha estat per al poble com el feminisme per a les dones: carregar sobre seu el mort de la responsabilitat i el deure de governar-se".

Per mi, un dels passatges més reveladors que, alhora, sintetitza part del seu pensament, és quan parla de Charlot i el seu art. Es mostra en desacord amb els crítics que diuen que Charlot és un pallaso trist. "Charlot no és un pallaso, sinó un home infant, que gaudeix fent cinema com un marrec que fa campana. [...] Ell és el primer que es fa un panxó de riure amb els seus acudits, tant al revés dels pallasos tristos." Però el considera poc valent: "El que li manca a Charlot és riure's de Nord-amèrica i de les lleis i les dones que el maregen amb les lleis."

Després de confessar que creu que El circ és una pel·lícula vulgaríssima, diu que Charlot porta dins seu una gran capacitat d'art optimista i alegre. Perquè Charlot, a les pel·lícules, viu. No fa art.

Josep Torres Tribó l'any 1939, exiliat a l'estat francès, durant les tasques a la Companyia de Treballadors Estrangers (fotografia: fons familiar).

Xavier Montanyà

Podeu llegir l'article original a través del següent enllaç:

<https://www.vilaweb.cat/noticies/filosof-anarquista-mauthausen-josep-torres-tribo/>